

ئەم نووسىنە بايەخ بە تىۋرەكانى كردهى كۆمەلايەتى،
يا كردهى تاكە كەس دەدات. زۆربەى ئەو شتانه دەخاتە
بەرباس كە دەشىت ناو بنریت رەوتى سەرەكى تىۋرى
كۆمەلايەتى، ئەوئەش بە كىشانى ھىلى گىشتى و
سەرەكى، بەبى ئەوئەى زۆر بچىتتە نىو وردەكارىيەكانەو
بۆبە باس لە تىۋرى فەرمانگەرایی بونىاد دەكەين، وەكو
ئەوئەى لەسەر دەستى تالكۆت پارسۆنز سەرى ھەلداو،
دواترىش باسى ھەندىك لەو رەخنانە دەكەين كە
ئاراستەى كارەكانى كراو و پىششەچوونە دوایىەكانى
ھزرى پارسۆنزىش دەخەينە بەرباس. كارەكانى پارسۆنز بۆ
چەندىن دەپە كۆنترۆلى تىۋرى كۆمەلايەتى كىردىو،
بىگومان پارسۆنز لەنىو ئەو رەوتەدا لە ھەموو
تىۋرىستەكانى تر پىششەوتوو و گىشتگىرتەر بوو و
تىۋرەكەشى بەگىشتى نمونەى ھەول و كۆششىكى جوانە
بۆ بونىادنانى تىۋرىكى گىشتگىرى كۆمەلايەتى.
يەكەك لەتايىبەتمەندىيەكانى ئەو تىۋرە، ئەوئەپە كە ئەو
خالانەى رەخنەى لىدەگىرىت، دەشىت تىكەلاوى خودى
تىۋرەكە بىكرىت، ئەوئەى پىويستە تەنیا گۆپىنى خالى
تەركىز كىردن و رپرەوى رەخنەكەپە. ئەوئەش پىشان دەدەم
كە تىۋرەكەى پارسۆنز دابەش دەبىت، كاتىك ھەول
دەدات سنوورى جىياكەرەوئەى نىوان كىردە مرۆف و
سىستەمى كۆمەلايەتى بىبەزىنىت. چوارچىوئەى ئەو
تىۋرانەى لىرەدا خراونەتە روو، رووگەى پىششەچوونىان،
بەتايىبەتىش پىششەچوونى تىۋرى فرمانگەرایی نوئى و
تىۋرى پىكھاتن، ئامازەن بۆ بابەتىكى سەرەكى ئەو
كتىبە، ئەوئەش ئەو زەخمەتییە گەورەپەپە لە پىششەبىردى
تىۋرىك لە بارەى كۆمەلگاو دەست پىوگرتنى بەو مانا

تىۋرەكانى كردهى كۆمەلايەتى

ئىيان كرىب
لە عدەرەبىيەو: رپىن رەسوول ئىسماعىل

(۱ - ۲)

كۆنەي لاي دۆركايم و ماركس ھەيە .

پارسۆنز: تېۋر وە كو سىستەمىك بۇ مەلەفى فەرمانگەر ايراي بونىادى

تالكۆت پارسۆنز لە گەل كۆتايى جەنگى دووھى جىھانەوھ تا ناوھراستى شەستەكانى سەدەي بىست، كۆنترۆلى تېۋرى كۆمەلايەتى نووسراو بەزمانى ئىنگلىزى كردبوو. چوارچىوھەيەكى تېۋرى مەزنى بەرھەم ھىنا، بانگەشەي ئەوھ دەكات تواناي ھەيە ھەموو لايەنەكانى ژيانى كۆمەلايەتى لەخۆيەوھ بگرېت. بىنچىنەكانى ئەو تېۋرى لەكاتى قەيرانە ئابوربىيەكەي سىيەكان دانا.

ئەلشېن گۆلدنەر لەنىوكتىبى «قەيرانى داھاتووى كۆمەلناسى خۆزئاوايىدا» كە لە سالى ۱۹۷۰ بىلاوكراوھتەوھ، پىتى وايە تىۋرەكەي پارسۆنز وھلامدانەوھەيەكى ماركسىيەتە، ئەگەر ماركسىزم تېۋرىكى گشتى بىت لە بارەي كۆمەلگا و سەرمايەدارى تاوانبار بكات، ئەوھ فرمانگەر ايراي بونىادى تېۋرىكى گشتىيە لە بارەي كۆمەلگا و پاساو بۆ سەرمايەدارى ناھىيىتەوھ، بەو رادەيەي راقەكردن و تىگەيشتىتېك بۆ زەحمەتبيەكانى سەرمايەدارى دەخاتە روو، بەبى ئەوھى ئىيدانە و تۆمەتبارى بكات. ئەوھش لە سايەي تېروانين بۆ ئەو زەحمەتبانە ھاتەدى، گوايە بەشېكە لە كەردەي پىششەچوون و دەبىتتە ھۆي زياتر جىگىرى و تەواوكارى. رەنگە لە بەخت باشى پارسۆنيز بىت كە سەرمايەدارى دوای جەنگى دووھى جىھانى بەشېوھەيەكى گونجاو بەرسقى بارودۆخەكەي دايەوھ، ئەوكاتەي پارسۆنز كۆنترۆلى كۆمەلناسى كردبوو، ماوھى فراوانبونى ئابوروى و جىگىرىيەكى رېژەبى بوو. لەگەل ئەوھشدا تېۋرەكەي پارسۆنز و سىستەمى سەمايەدارى بەيەكەوھ لەكۆتايى دەيەي شەستەكاندا رووبەروروى ئاستەنگ و زەحمەتى راستەقىنە ھاتن و لەماوھى دە سالىدا تېۋرەكەي پارسۆنز بوو بەيەكېك لە تېۋرە كۆنەكان كە تەنيا مېژوو بايەخى پىدەدات. كەچى دوای مردنى لە سالى ۱۹۷۹دا گرنگى و بايەخىكى جىددى بە زىندوو كەردنەوھى تېۋرەكەي دەدرىت لەسەر دەستى ھەندىك كۆمەلناسى لاوى ئەمريكى و ئىستا قوتابخانەيەكى گەشەسەندوو ھەيە بەناوى «فرمانگەر ايراي نوى» .

تېۋرەكەي پارسۆنز بەوھ ناودارە كە زۆر زەحمەتە بۆ تىگەيشتن، ئەوھش وەكو ئەوھى پىم وايە لەبەر ئەوھ نىيە

كە زۆر قوولە، بەلكو لەبەر ئەوھەيە كە زۆر ئالۆزە. خويندنەوھى كارەكانى ھەندىك جار ئەو فەرمانبەرەم بىردەخاتەوھ كە بەرپرسى پاراستنى فايلى كار بووھ لە يەكېك لە كۆمپانىياكان، ئەو فەرمانبەرە لەوھ زىرەك و بەتواناتر بووھ كارىكى واى پى بسىپىردىت، بەلام تا زىرەكى خۆي پىشان بدات، سىستەمىكى ئالۆز پىششەدەبات بۆ پاراستنى دۆسيەي كارى كۆمپانىياكە، بەجۆرىك ھەر دۆسيەيەكى كۆمپانىياكە، شوتىتېكى تايبەتى خۆي ھەيە. كىشەكە لەوھدايە ئەو فەرمانبەرە تاكە كەسە دەتوانىت ئەو سىستەمەي پاراستن و ھەلگرتنى دۆسيەكان پىرەو بكات، بەبى بوونى ئەو، ناكرىت ھىچ شتېك بزانتىت.

پارسۆنز لە كارە بەرايىەكانىدا ھەولتى دا رەوتە جىجىياكانى ھزرى كۆمەلايەتى سەدەي نۆزدە و بىست بەيەكەوھ لەنىوكتىبى گشتىگىر كۆبكاتەوھ و بگونجىنېت. تا ئىستاش وتووتېر بەردەوامە لە بارەي ئەوھى ئەو راقەكردنەي چەندە وردن، زۆرجارىش رەخنەگرانى باسى ئەوھ دەكەن گوايە پارسۆنز زۆر كەم باسى ماركسى كردووھ. ئەوھى لەلاي ئىمە گرنگە، ئەوھەيە گرنگىن لايەن لە لايەنەكانى ئەو لىكرداوھى دايھىناوھ، بەيەكەوھ كۆكردنەوھى تېۋرە «ھەمەكى» و «تاكە»كانى كە پەيوەستن بە كەردى كۆمەلايەتبيەوھ كە ھەريەك لە دۆركايم و قىبەر يەك لەدوای يەك باسيان لىوھ كردووھ. كۆمەلناسى لاي قىبەر بايەخ بە تووتېنەوھ بە كەردى تاكەكان بدات لە بەرانبەر يەكترىدا (واتا تووتېنەوھ لە كەردى كۆمەلايەتى)، دەكرىت و تەماشاي ئەو كرادانە بكرىت كە كۆمەلېك شىوازن بۆ بەدېھىتئانى ھەندىك مەبەست و ئامانجى ديارىكراو، جا ئەو مەبەستانە سوودىكى كەردىيان ھەبىت يا ھەولدەن ھەندىك بەھاي بالا بەدەست بىتن، يا مەبەستيانە ھەردووك بەيەكەوھ دەسگىر بكن. ئەو كرادانە دەبىت لەو چوارچىوھەدا تەماشى بكرىت كە تاكەكان پىدەدەن. دۆركايم بايەخى بەمانا دەدا، بەلام پىتى وابوو گرنگىن مانا، خاوەنى بوونىكە كە بوونى تاكەكانى دەبەزىنېت، چونكە دەبىتتە (ويژدانى بەكۆمەل) كە تاكەكانى لە سايەيەوھ پى پەرورده دەكرىت. بەو شېوھە دەبىنين ھەردوو زانا بايەخ بەمانا دەدەن، بەلام يەكىكيان لەتاكەوھ دەست پىدەكات، كەچى ئەوى ترىان لەكۆي كۆمەلايەتبيەوھ. ھەردوو تىۋرىش پەيوەستن بە تووتېنەوھ

له هزر و کردهکان، و اتا توژیینهوه له کهسهکان.
ئالیرهدا دهتوانین بابهته سههکیسهکانی پارسۆنز
بدۆزینهوه:

یهکهه، ئەو له میانەیی هزر و بییری مرۆقهکانهوه
دهروانیتته ژبانی کۆمهلایهتی، بهتاییهتیش له میانەیی
پیتوهر و بههاکانیان. پیتوهر ئەو بنهمایه قبوولکراوه
کۆمهلایهتیانەن که مرۆف بۆ پریردان له سهه کارهکانیان
به کاری دین، بهلام باشترین وهسف بۆ بهها، ئەوهیه که
مرۆف پیتیان وایه دهبیت ژبانی له سهه بیت و
کاریگهریشی له سهه دهستنیشانکردنی کارهکانی مرۆف
ههیه. گرنگترین کردی کۆمهلایهتی پارسۆنز، بریتیهیه له
کردهی گه یاندنی مانا، و اتا گه یاندنی رهمز و زانیاری.
دووهه، پارسۆنز به پیتی سهه متی کارهکان زۆر به
رێکوپێکی بایهخ به کردهی تاکهکان دهات، و اتا به
پراکتیک کردنی رهوته تیۆرییه هه مهکی و
تاکه که سیبهکان له یهک کاتدا.

بیروکهی سیستهه به خوازه بنچینه بیانهی نیو تیۆری
پارسۆنزمان پیدهدهات، ئەویش بریتیهیه لهو هاوشیوهیهیه
له نیوان سهه متی کۆمهلایهتی و بوونه وهری ئۆرگانیدا
ههیه، پارسۆنز ههر به وهنده ناوهستیت ئەو هاوشیوهیهیه
وا به کاریبیت گوايه لیکچوونیککی سادهیه، چونکه ههر
به وهنده ناوهستیت بلت ژبانی کۆمهلایهتی له
بوونه وهری زیندوو دهچیت، به لکو دهلت ژبانی
کۆمهلایهتی بوونه وهریکی زیندوو له جوړیککی تایهت.
دواتریش زهحههتی ئەو مهسه لهیه دهرده که ویت، بهلام
دهبیت ئەوه بلتین که بهردهوام مهترسییهک ههیه له
زیدهرۆیکردن له به کارهینانی لیکچووندا، چونکه
جیاوازی زۆر ههیه له نیوان ئەوهی بلتین
«خۆشه وسته کهه و هکو گولیککی سوور وایه» له گه
ئەوهی بلتین «خۆشه وسته کهه گولیککی سووره».

ئەو بیروکهیهی دهلت ژبانی کۆمهلایهتی بریتیهیه له
سیستهه می کۆمهلایهتی، و اتا سیستهه میک که
له کۆمه لیک بهش پیکدیت، له گوزارشتی «فرمانگه راییه
بونیا دی» دا راقهه بهشی «بونیا دی» دهکات که بهردهوام به
کارهکانی پارسۆنزهه نووساوه. کهچی هاوشیوهی له گه
بوونه وهری ئۆرگانیدا راقهه لایه نی «فرمانی» دهکات.
ئەگه جهستهی مرۆفمان وهکو سیستهه میک وهرگرت،
ئەوه دهکریت و اتی پرواندرت گوايه ئەو جهستهیه
پیتوستی به هه ندییک پیداو یستی دیاریکراو ههیه، بۆ

نموونه، خۆراک له کۆمه لیک بهشی بهیه کهوه گریدر اویش
پیکدیت وهکو «ئامرازی هه رسکردن، گه ده، ریکخۆله» که
له پینا و دا بین کردنی ئەو پیداو یستیانه کار ده کهن.

پارسۆنز واهروانیتته سیستهه می کۆمه لایه تی کرده،
گوايه هه ندییک پیداو یستی ههیه دهبیت بۆ دا بین
بکریت ئەگه بهمانه ویت بنیتتهوه و بهردهوام بیت و له
کۆمه لیک بهش پیکدیت که کار له پینا و دا بین کردنی ئەو
پیداو یستیانه ده کهن. ئەو پیتی وایه هه موو سهه مته
زیندوو ههکان ههول دهدهن له حاله تی هاوسه نگیدان،
حاله تی جیگیری و پیتو هندی و هاوسه نگی له نیوان به شه
جیا جیاکاندا و ئەو سهه متانهش بۆ خۆیان پارێزگاری له
کیانی جیاوازی ده کهن له ئاست سهه متهکانی تردا
(پاراستنی سنوور).

جهختکردنه وهی بهردهوامی پارسۆنز له سهه حاله تی
جیگیری و سیستهه م، له بهر ئەوهیه، چونکه ئەو پیتی وایه
تیۆری کۆمه لایه تی ههولیکه بۆ وهلامدان وهی ئەو
پرسیاره، چون سیستهه می کۆمه لایه تی مومکین دهبیت؟
ئەوهش مهسه لهیه که زۆر جار په یوهستی ناوی تۆماس
هۆزی فهلسه فه کار بووه و ئەویش به پرووتربن شیتوه
خستویه تیهه پروو. هۆزی پیتی وایه مرۆف به خۆرسک
خۆپه رسته، ئەوهش دهبیت هۆی نانه وهی شه ری هه مووان
له دژی هه مووان، ئەوهش واهخواریت ریکخستتیککی
کۆمه لایه تی هه بیت تاوهکو ئەو خولیا سروشتیه کۆنترۆل
بکات.

تیۆری گهوره: بیروکهی پارسۆنز له باره ی تیۆر

پارسۆنز خۆی واهسف دهکات که «نهخۆشی تیۆر
داهینانی گرتووه»، به راستی شتوازه که شهی ئەوه پیشان
دهات که حاله کهی خراپه و چاک نابیتتهوه. ئەو رایه کی
دیاریکراوی ههیه له باره ی ئەوهی مه بهست له تیۆر
چییه، ئەوهش راقهه هه ندییک زهحهه تی لای ئەو دهکات.
ئەو واقیعهی له بهرده هماندایه ئالۆزه و بۆ ئەوهی تیبگه بین
دهبیت هزی گشتی بۆ ریکخستنی به کار بێنین. ئەگه
گریمانان کرد واقیعی راسته قینه سیستهه مه، ئەوه
ههنگاوی یه کهه بریتیهیه له ریکخستنی هزره
سهه کیبه کافان له نیو بونیا دیککی گونجاو و ریکخراو له
چه مکی ئەبهستراکت، ناتوانین هه ندییک بیروکه له باره ی
ئەو واقیعه بخهینه پروو، ته نیا پاش ئەنجامدانی ئەو کاره
نهبیت. چه مکی ئەبهستراکت به گشتگیر کردنیکه جهخت

دهکاته سهر لایه نیتیکی گرنگی واقع، ژبانی پوژانه مان پره له و چه مکانه. بۆ نمونه، چه مکی سوور ته نیا ته بستراکت کردنی هه موو شته سووره کانه، به لام ته ربیبی لۆژیکیبانهی نه و چه مکه ته بستراکتانه وه کو قسه کردن نییه له سهر واقع، نه گهر ره چاوی نه وهش بکهین، نه وه کاره کانی پارسونز بۆ خویندنه وه سانتر ده بن به رای پارسونز به کم تاقیکردنه وهی تیور بریبیه له پته وهی لۆژیکی. نه گهر مه سه له کesh و ابیت، وه کو نه وهی خوی گهره کیه تی، و اتا تیوری کۆمه لئاسی له رووی لۆژیکیه وه پته و بیت، نه وه ده بیت هه موو نه و شتانه له خوی کۆیکاته وه که له باره ی واقیعی کۆمه لایه تی زانیمان. نه وهی پارسونز له زۆریه ی کاره کانی کردی، نه وه بوو تیوره کانی تر و نه نجامی لیکۆلینه وه جیا جیا کانی وه رگپراو له سهر شتوازی خوی دایرشته وه، تا نیشانی بدات که گونجاوه بۆ تیوره کی خوی. نه وهش گریمانیکه دواتر دیسان رووبه رووی ده بیینه وه: نه ویش نه وهیه ژبانیکی کۆمه لایه تی سه ره رای هه موو نه و دیاردانه ی هه یه، به لام به شتویه کی لۆژیکی و عه قلانی ریکخراو، بویه ههر تیوریک لۆژیکی و عه قلانی بیت، زیاتر پیده چیت راست بیت. نه وهش ده کریت به دانانی هه ندیک گریمانه که شایسته ی تاقیکردنه وه بن و له تیور وه رگپراو لیتی دلنیا بن، به لام تا ئیستاش نه و قوناغه دووره ده سته.

به که ی کرده ی بچوک و سه مته ی کرده گه لاله بوونی ده زگا کۆمه لایه تیه کان

پارسونز له کتیبی «بونیادی کرده ی کۆمه لایه تی» دا که له سالی ۱۹۳۷ بلاوی کردۆته وه، ده لیت هه موو نه و تیورانه ی نه و پشکنیویه تی، ده شیت و اماشا بکریت که رووه و نه و شته ده چن که ناوی ده نیت «تیوری خۆکرده یی»، چونکه و اماشای مرۆف ده کات که نه وان خۆیان شته کان هه لده بژیرن، نه و ئامانجانه له نیو کۆمه لیک ئامانج و شتوازی به دیهیتانیان هه لده بژیرن. ده شیت نه و چه مکه ده سپیکیک بیت بۆ هه موو زانسته مرۆفایه تیه کان، پیشنیاری نه وهشی کردوه که ده کریت له نیو نه و تیورانه دا نمونه یه کی بنچینه یی بۆ کرده ی مرۆف ده ستیشان و دیاری بکریت که هه موو پیکهاته کانی به شتویه کی ته بستراکت دیاری بکات. نه و نمونه یه ش له مانه پیکدیت: به کم، مرۆفی کارا.

دووه م، چوارچیوه ی ئامانج هه کان که ده بیت مرۆف هه لیا نبژیریت، هه روه ها سه رجه م نه و شتوازانه ی مومکین بۆ گه یشتن به و ئامانج، لیته دا له سهر مرۆف پتیبسته شته کان هه لیبژیریت. له گه ل نه وهشدا هه لیبژاردن له بۆشاییدا نییه، به لکو له نیو که شوه وایه که له کۆمه لیک فاکته ری مادی و کۆمه لایه تی پیکدیت که ده ستیشانی نه و خه یاراتانه ده کن: بۆ نمونه، من نه گهر چاوم لاواز بیت، ناتوانم بیمه فرۆکه وان، له بارو دۆخی ئیستای ئابووریشدا ناتوانم بیمه نه ندازیار، چونکه ده رفه تی کار له و بواره دا نییه.

له هه مووی گرنگتر نه وهیه، ژینگه پتیه و به های تیدایه که ره زامه ندی گشتیبان له سه ره، هه روه ها کار له و بیره کانه ی تریش ده کات که کار له هه لیبژاردنی ئیمه ده کن بۆ ئامانج و شتوازه کانی به ده ست هیتانیان. نه گهر من کاتۆلیکی بم و له نه خۆشیه کانی ئافره تان پسپۆریم، نه وه هه رگیز نابم به پسپۆر له مندال له باربردن، نه گهر نه و ریگایه شم له به رده مدا کراوه بیت، چونکه کلتیسی کاتۆلیکی، مندال له باربردن حه رام ده کات، هه روه ها ناتوانم نه و پتیه رانه ش به زتیم که حوکم له پتیه ندیم ده کن له گه ل ها ورپیکانم (وه کو ده وامکردن له زانکو) به بی نه وهی دو چاری ره خنه و سه رزه نشتکردن نه به مه وه.

هه موو نه و پتیه رانه ی زۆر گشتی و ره سمین له نیو سیسته می یاسای کۆمه لگادا جیگیر ده کرین، نمونه ی نه وهش نه وهیه من به رده وام نه گهر به ویت ده توانم نه و قوتابییانه م بکوژم که دوا ده که ون له پتیشکه شکردنی لیکۆلینه وه کانیان، به لام من هانا نابه مه به ر نه و خه یاره، له به ر نه و نا که پیم وایه کوشتن حه رامه، به لکو له به ر نه وهی کاریکی له و جو ره دو چاری سه زایه کی توندم ده کات.

که واته به که ی کرده ی بچوک له و که سه پیکدیت که کاره که نه نجام ده دات، له پال شتوازی و ئامانج و ژینگه که شتی کۆمه لایه تی و مادی له خۆیه وه ده گریت، جگه له پتیه و به هاکان. نه وهش وه سفیکی ته بستراکت بۆ هه موو کرده یه ک و خالی ده سپیکی نمونه گه وره که ی پارسونزه و ده کریت له وه وه نه و نمونه یه به هه موو ئالۆزییه جیا جیا کانییه وه هه لبه شه شتیریتته وه. کاری کۆمه لئاس نه وهیه له و شتوازانه تیبگات که پتیه وه شت له نیو نه و ده ستیشان کراوانه هه لده بژیردیت که تازه باسمانکرد، به لام پارسونز به ته نیا بایه خ به کرده ی تاک نادات،

به لكو بايخ به سه متی كاره كانیس ده دات. بیروكه كه ی تیوره كه ی پیشقه چوو. له و شته كومه لایه تیانه ی له ژینگه ی كه سی بكه ردا هه به كه سانی تری بكه رن، سه متی كرده ش لای پارسونز له پیوه ندی بونیاد نراوی نیوان بكه ره كان پیکدیت. ئه وه ی تیپینی ده كریت ئه وه به جه ختكر دنه وه ی پارسونز له نه زعه ی خوكر دهبیه وه ده گوریت بۆ تیپرامان له و شتیوانه ی كه تییدا سه متی كومه لایه تی كۆت و پیوه ند ده خاته سه ر خه یاراته كانی تاك، بگره ریگاشی لیده گریت. ئه و خاله جیگای و توویژ و ره خه ی زۆر بو و دواپی ده گه ریپنه وه سه ری. ئه گه ر پروانینه ئه و شتیوانه ی كه پارسونز له سایه به وه بیروكه ی به كه ی كرده ی بچووکی گۆری بۆ چه مکی سه متی كومه لایه تی، ده بیپین ئه و سه مه ته پشت به پیوه ر و به ها ده به ستیت و له گه ل كه سه كانی تر دا به شتیك له ژینگه ی سه رجه م كه سه كان پیکدیتیت. پارسونز گرمانی ئه وه ده كات كه مه به سستی هه موو كه سیک به ده سته تیانی ئه و په ری تیپروونه، ئه گه ر كه سیک چوو نیو حاله تی كارلیكردن له گه ل كه سانی تر دا و له ئه نجامی ئه و كار ه ش تیپرو، ئه وه ده بیته هۆی دووباره بوونه وه ی حاله تی كارلیكردنه كه، ئه وه ش وا له كه سه كان ده كات دوا ی ماوه به كه پیشیبینی به رسقی دیاربكراو بكه ن له به كتری، به وه ش بنه ما و پیوه ری كومه لایه تی له گه ل ئه و به هایانه ی له سه ر كووك و ته بان پیکدیت، ئه و به هایانه ش گرینتی به خشی به رده و امبوونی ئه و به رسقانه ن. نمونه به كه ی ئاسان له سه ر ئه و حاله ته دینینه وه، ئه ویش پیوه ندی خو شه ویستیبه كه به زه واج كوتابی دیت. مادام هه ر دوو لایه ن هه ست ده كه ن لایه نه كه ی تر لیپان رازیبه، ئه وه بۆبه هه ره كه یان وا پیشیبینی ئه ویتر ده كات به شتیوه به كه ره فتار بكات كه ره زامه ندی لایه نه كه ی تری له سه ر بیته، له گه ل زه واجدا بنه ما ره سمی و نارپه سمیه كانیس پیشقه ده چن كه حوكم له پیوه ندی نیوان ئه و دوو هاوسه ره ده كه ن، چونكه هه ر دوو كیان پیشیبینی ئه وه له به رانبه ره كه یان ده كه ن چا و له هه ندیك كه موكووری به كتری بیوشن، یا به شداری كاری ناومال بكه ن، له كوتابیدا ئه و پیشیبینیانه به ره و ئه وه یان ده بات بگه نه ئه و باوه ره ی كه ئه و پیشیبینیانه مافن. ره نگه بگه نه ئه و باوه ره ش ئه وه ی ئه وان به به كه وه ده به ستیتته وه، (پیوه ندیه یه کی پیروژه)، ئه گه رچی به ر له زه واجیش

به چاویکی سووك و بی به ها ته ماشای زه واجیان ده كرده. ده گه ریپنه وه سه ر زاراوه كانی پارسونز. سه متیك له شوتینگه گۆرین پیشقه ده چیت، واتا تۆرپك له و شوتینگانه ی كه هه ندیك پیشیبینی ره فتاری دیاربكراو پیپه وه په یوه سته وه كو جوژه كانی پاداشت و سزا، وه فاداری یا بی وه فایی له ناست ئه و پیشیبینیانه، ئه و كرده به ناوده نریته گه لاله بوونی ده زگای كومه لایه تی. به مانای جیگیری و پته و بوونی پیوه ندی كومه لایه تی دیت له میانه ی زه مه نیکی دیاربكراو دا، به شتیوه به كه ئه و ره فتاره ی په یوه سته به هه ر رۆلیك به جیگیری ده میتیتته وه، به بی گویدانه ئه وه ی كی له و شوتینگه به دایه. ده كریت كومه لگا به گشتی خو ی و هه موو ده زگا جیاجیكانی به تۆرپك له رۆل دابنریته كه هه ر به كیك له وانه كومه لیک پیوه ر و به های دیاربكراو و جیگیر حوكمیان ده كات.

سه متی كومه لایه تی تاكه سه مت نیبه كه به شتیوه به كه ی جیبینی به كه ی كرده ی بچوو كه له خو به وه بگریته، له به ر ئه وه ی گه لاله بوونی ده زگاکان و پیشقه چوو نی سه متی كومه لایه تی كه تازه باس م كرد، پیویستی به سی سه متی تره، پیویستی به بكه رپك هه به مه به سستی بیته تا ئه و په ر تیپروون به ده ست بیته (سه متی شه خسی)، له باره ی كومه لگا شه وه پیویستی به سه متیك به های فره بلاو هه به به شتیوه به كه ئه و به هایانه پته وه ی به و پیوه ره جیاجیایانه ده به خشن كه په یوه ستان به سه رجه م رۆله جیاجیكانی شوتینگه (سه متی كولتووری)، له كوتابیدا پیویستی به بوونی ژینگه به كه ی ماد ی هه به و پیویسته له سه ر كومه لگا خو ی له گه لیدا بگوئجیتیت (سه متی تۆرگانی).

سه مه ته بنچینه یی و لاوه کیبه كان

پیداویستیبه فرمانگه رایبه كان

تیوره كه ی پارسونز، وه كو ئه وه ی گای رۆچه ر ده لیت: «له سندوو قی چینی ده چیت، كاتیك سندوو قیك ده كه یته وه، ده بیپیت سندوو قیكی بچوو كتری تیپدایه، ئه و سندوو قه ش یه كیكی بچوو كتری تیپدایه و به و شتیوه به». ئه وه ش تیپینیبه كه له شوتینی خویدا به. پیش كه میك گوتم چه مكه كانی پارسونز وه كو: یه كیتی كرده، رۆلی شوتینگه، سه متی كومه لایه تی... تاد، هه ر هه مووی ئه بستر اکتن و ئاستی جیاوازی ئه بستر اکتیشن. ئه گه ر

بگه پښینه وه سهر نمونه ی نهو رهنکه سوورده ی باسما ن کرد، ده بینین پله یه کی بالای نه بستراکت بوون هه یه که «رهنگ» ه سووریش یه کیک له شتوه کانییه تی، پله یه کی زمتری نه بستراکت بوونیش هه یه (سووری توخ، سووری کراوه، په مه یی،... تاد) پله ی زمتری ش هه یه بو نه بستراکت بوون که تایبه تمه ندی تر له خو به وه ده گری ت (سووری توخی باز نه یی). ده گری ت نهو کاره به رده وام بی ت تا شت یکی دیار ی کراو وه سف ده که یین (ته نیک ی مه تاتی خړی که به رینییه که ی ش ه ش ئینجه و له به رده مده ای ه له سهر زهوی، نهو ه ش تو به). نهو نمونه یه زه حمه تییه کانی تیوره که ی پارسون زمان نیشان ده دات، چونکه به شیک ی زوری نهو تیوره به شتوه یه ک دار پتر اوه له وه سف کردنی نهو تو به ده چیت.

قسه مان له باره ی پیشقه چوونی رول و شوینگه و سه متی کومه لایه تی گه شته شوینیک له سه رووی ناستی مامناوه ندی نه بستراکت بوون دایه، ده شیت لیره له و ناسته شدا به لایه نی که م نهو ناستانه ی خواره وه بنا سین.

۱- ناستی بالا: بریتیییه له هه موو سه مته زیندو وه کان. پارسونز هه ندیک جار وا قسه ده کات وه کو نهو ی هه موو سه مته زیندو وه کان سه متی لاهو کی هه موو سه مته کان بی ت، (واتا هه موو نهو ی هه یه)، به لام نهو ه بو مه به ستی ئیستا مان سوو دمه ند نییه.

۲- ناستی بالای دووم: سه مته کانی کرده، هه موو نهو شتانه ده گری ته وه که له نیو یه که ی کرده ی بچوو کدان.

۳- ناستی بالای سییه م: سه مته لاهو کییه کانی کرده یه و بریتیییه له سه متی شه خسی و سه متی کولتووری و ئورگانی و کومه لایه تی.

۴- ناستی بالای چواره م: سه مته لاهو کییه کانی سه مته لاهو کییه کانه. سه مته لاهو کییه کانی سه متی کومه لایه تی بریتیییه له سه متی سیاسی، سه متی پیگه یانندی کومه لایه تی، تابووری سه متی کومه لگه رای ی. پاش که میکی تر نهو روون ده که مه وه.

۵- ناستی بالای پینجه م: سه مته لاهو کییه کانی سه مته لاهو کییه کانه. دیارترین سه متی لاهو کی کارا له سهر نهو ناسته دا سهر به سه متی تابوورییه و سه متی لاهو کی ئیلتیزاماتی تابووری و سه متی لاهو کی سه رمایه دار یکردن و سه متی لاهو کی به ره م و سه متی لاهو کی ریکخستن ده گری ته وه. ده شیت نهو کاره ش به رده وام بی ت، واتا کرده ی به دوا یه کدا هاتنی سه مت و

سه مته لاهو کییه کان به شتوه یه ک کوتایی نایه ت، به لام من ته نیا با یه خ به هه ر دوو ناستی سییه م و چواره م ده دم، پرسیاره که لیره دا نهو یه، بوچی له هه موو قوناغ ی کدا چوار سه متی لاهو کی نو ی به دی ده که یین؟ وه لامدانه وه ی نهو پرسیاره ش نهو روون ده کاته وه که نمونه فرمانگه راییه که ی پارسونز چون کار ده کات. پارسونز ده لیت هه سه متیک، له هه ن ناستی کدا بی ت، بو نهو ه بمینیتیه وه، ده بی ت چوار پیداویستی دابین بکات، له هه ر حاله تیکیشدا ده بی ت سه متیک ی لاهو کی تایبه تمه ند سه ره لبدات، بو نهو ی هه ر یه کیک له و پیداویستی یانه به ته نیا دابین بکات. نهو چوار پیداویستی یه، یا داخو زیییه فرمانگه راییه ش نهو انه ی خواره وه ن:

۱- گونجان: هه موو سه متیک ده بی ت له گه ل ژینگه ی خویدا بگو نجیت.

۲- تامانج به دیهینان: ده بی ت هه موو سه متیک کومه لیک تامرازی هه بی ت له سایه یه وه سه رچا وه کانی بزوی نی ت تا تامانجه کانی به ده ست بینیت و بگاته پله ی تیر بوون.

۳- ته و اوکاری: هه موو سه متیک ده بی ت پاریزگاری له ئینسجامی نیوان پیکهاته کانی خو ی بکات و شتوای و ادابینیت ریگا له لادانی بگری ت، واتا ده بی ت پاریزگاری له یه کیتی و پتهوی بکات.

۴- پاریزگاریکردن له جور: ده بی ت هه موو سه متیک به پی تی توانا پاریزگاری له حاله تی هاوسه نگی خو ی بکات. نهو نه خشه یه ی خواره وه سه مته لاهو کییه کان و دابینکردنی پیداویستی فرمانگه رای ی سه متی کرده ی گشتی و سه متی کومه لایه تی روونده کاته وه.

سه مته سه ره کییه کان:

۱- سه متی گشتی کرده (پیشتر له یه که ی بچوو کدا روون کراوه ته وه):

(أ) گونجان: بوونه وه ری ئورگانی نهو ی که پیونه ندی له نیوان جیهانی سروشتی و ماناکان دروست ده کات (پتوره، به ها،... تاد) که جیهانی کرده پیکدین.

(ب) به دیهینانی تامانج: سه متی که سایه تی که له میانه ی کرده ی پیگه یانندی کومه لایه تیدا پیکهاتوه که تییدا پر ده بی ت له به های گشتی کولتوور و پتوره کانی کومه لگا، بهو جور ه سه متی که سایه تی ده بی ت تامرازیک له سایه یه وه سه متی گشتی تامانجه کانی خو ی به ده ست

دینیت.

تر شروقه بکهه که پارسونز ناویان دهنیت گوراوهکانی جوړ. نهوهش به روونی تاوان و هیزی پویننکردن له نیو هزری پارسونز دهردهخات. به پیتی نهو خهملاندنهی خوځ، نیمه تا نیر له نیو هزری پارسونزدا پیوستیمان به ۵۱۲ سه ندووقه بو دوسییه تازه، هیشتاش نهگه یشتووینه ته نزمترین ناستی نه بستراکت بوون و هیچ زانیاریه کیشمان له باره ی نهو واقیعه بو بونیادی نهو تیوره نه بستراکته وهر نه گرتوه: نهوهی گرنگیسه نهوهیه، نهو گوراوانه دوو هیلی هزری جیاوازی تیدا به یهک دهگن که له هه موو کارهکانی پارسونزدا هه: تیوری خوکردهیی که بایهخ به خهراباتی تاکه که سهکان ده دات، له گهل تیوری سه مت. هه ره به که له کردهی تاکه کان و ریکخستنی سه مت، ده شیت وهکو نه نجامیکی کردهی هه لبراردنی نه لته رناتیف ته ماشا بکرتن. خراب نییه نه گه نهوشمان بیر بکه ویتته وه که نیمه له کاتی وتوویتکردن له باره یه که ی کردهی بچووک باسی نهوه مان کرد کرده لای پارسونز خه یاراتی تیدایه، نیستا لیردها چوار جووتی سه ره کی نه لته رناتیف بوونیان هه یه به م شپوهیه:

۱- تاییه تی و گشتی: رهنگه له گهل بابته تیکدا وا رهفتار بکهه وهکو نهوهی بابته تیکی تاییه ت و دهگمه نه، یا وا رهفتاری له گهلدا ده کهه که جوړیکی گشتییه، جیاوازی نیوانیشیان وهکو جیاوازی نیوان مامه له ی خوځه له گهل منداله کانم و قوتابییبه کانم.

۲- ویزدان و بیلایه نی ویزدان: ده کرتیت ریگا به هه سته کانم بدهم له پیوه ندیدا گوزارشت له خویمان بکهه، بو نمونه، پیوه ندیم له گهل منداله کانم. یا ده کرتیت خوځ بگرم و نه هیلم هه سته کان بیته نیو نهو پیوه ندییبه وه، بو نمونه، پیوه ندیم له گهل قوتابییبه کانم.

۳- جوړایه تی و نینجاز: ده شیت شتیک بو خودی خو ی هه لسه نگیتم و بو نمونه، هه لسه نگانندی منداله کان. یا به پیتی کاره که ی خوځ هه لی سه نگیتم بو نمونه، هه لسه نگانندی قوتابییبه کانم به پیتی توانای خویمان.

۴- بلاو بوونه وه و سنوره یه ندی: رهنگه پیوه ندیم له گهل بابته تیک وا بونیاد بنیم به شپوهیه کی زور ورد هه موو لایه نه کانی بگریته وه بو نمونه، پیوه ندیم له گهل منداله کانم، چونکه هه موو شتیکیان له باره یه وه ده زانم. یا رهنگه پیوه ندییبه کهه زور سنوردار بیت بو نمونه،

(ج) تهواوکاری: سه متی کومه لایه تی بو رولی شوپنگه که مه حکومه بهو پیوه رانه ی ده ستینشانی نهو کردانه دهکات که ریگا پیوراوان یا قه دهغه کراون.

(د) پاراستنی جوړ: سه متی کولتووری لهو هزارانه پیکدیت که زور باون، له گهل نهو به هایانه ی به سه ره سه متی گشتین و زیاتر له پیوه ره کانی سه متی کومه لایه تی به رجه سته ده بیت که له سه متی شه خسی وهر گبراون.

۲- سه متی کومه لایه تی:

(۱) گونجان: ناووری که په یوه ستکاری نیوان ریکخستنی کومه لایه تی و جیهانی سروشته.

(ب) به دیه پینانی نامانج: سه متی سیاسی که هه موو شپوه کرده کانی بریاردان و سازدانی سه رچاوه و داهاته کان له خو یه وه ده گرتیت.

(ج) تهواوکاری: پیوه ندییبه کومه لایه تییه کان که بریتییبه له ده زگاکانی دیسپلینی کومه لایه تی و کومه لیک شپوه ده گرتیه وه هه ره له ده زگای یاساییه کانه وه تا ده گاته نادابی گشتی.

(د) پاراستنی جوړ: کرده ی پیگه یانندی کومه لایه تی نهو کرده یه یه که له سایه یه وه تاکه کان فیتری به های کولتووری و پیوه ره کومه لگه راییه کانی سه مت ده بن.

* * *

به کورتی: یه که ی کرده ی بچووک به شپوهیه کی چینی، چوار سه متی لاوه کی له خو یه وه ده گرتیت، ده شیت وا ته ماشا بکرتن که له میانه ی گه لاله بوونی ده زگاکاندا پیشفه ده چن و هه ره سه متیکی لاوه کیش کومه لیک سه متی تری لاوه کی تاییه ت به خو ی هه یه. له سه ره هه موو ناسته کانیشدا، سه مته لاوه کییه کان پیشفه ده چن تا چوار پیداویستی یا داخوازی فرمانگه راییه دابین بکهه، نهوه نه گه ره سه مته کان گه ره کیان بیت بمیننه وه، نهوه ی لیردها گرنگه تیگه یشتنه له بیروکه ی گشتی به بی چوونه نیو ورده کارییه کان.

شپوازه کانی شیکردنه وه ی کرده: گوراوه کانی جوړ

به ره له روونکردنه وه ی شپوازی کاری پیداویستییه فرمانگه راییه کان، ده مه ویت به کورتی کومه لیک گوراوی

پیتوهندیم له گهڼ قوتابیه کانه، چونکه هه رگیز دهست له شتی تایبه تیبیان وهر ناده و ته نیا په یوه سته به لایه نی زانستییه وه.

له نمایشکردنی سیسته می دۆسییه کانی پارسۆنزا له وه زیاتر نارۆم، به لām گۆراوه کانی جۆر، جارێکی تر سه ره له ئاده نه وه تا وه کو ده گه یه نه وه شوینه ی قسه له سه ره وه ره خانه ده که یه نه که ده شیت ناراسته ی ره وتی فرمانگه رای بونیادی بکرت.

بۆ ئه وه ش خستومه ته نیو وه کتیبه، له به ره ئه وه ی چه نه لایه نیکی گرنگی تیوی پارسۆنزا روون ده کاته وه، به لām ئیستا چه زده که م جارێکی تر بگه ریمه وه سه ره سه مه ته کان و پیتوهندییان به به کترییه وه.

ته رتیبی سبرنتیکی

پیشتر گوتومه، تیوری پارسۆنزا له باره ی کرده تیوریکیشه له باره ی مانا، له باره ی پیوه ره و به هاو ره مز و پیتوهندی. سه مه ته جیا جیاکان لای پارسۆنزا له سایه ی ئالوویری زانیاری ره مزبیه وه به یه که وه په یوه ست ده بن. لای پارسۆنزا ره مز خۆی هیچ به هایه کی نییه، به لکو ئه و کاته به های هه یه که به کاری دینین. بۆ نمونه، پاره ی ئاسن، ئه و پارچه ئاسنه هیچ به هایه کی نییه وه کو ئاسن، ئه و کاته ده بیسته خاوه ن به ها که ده توانین بۆ کرینی شتومه ک به کاری بپین. هه مو سه مه تیکی لاهه کی سه مه تی کۆمه لایه تی کۆمه لیک ره مز ی هاوشان و تایبه تی هه یه، ئابووری مامه له له گه ل دراو ده کات، سه مه تی سیاسی مامه له له گه ل هیز ده کات و پیتوهندییه کۆمه لایه تییه کانیسه وه کو کاریگه ری به کار دینیت، که چی سه مه تی پیگه یانندی کۆمه لایه تی فۆرمی ئیلتیزام وهر ده گرت. هه ره سه مه تیکیسه له میانه ی کرده ی ئالوویری ره مزیدا له حاله تی هاوسه نگیدا ده بیت له گه ل سه مه ته کانی تر، له هه مان کاتیشدا ئه و سه مه ته پارێزگاری له ناسنامه و سنووری تایبه تی خۆی ده کات.

له گه ل ئه وه شدا، قسه کردن له باره ی کرده ی ئالوویری نیوان سه مه ته کان، هیشتا ته وا نه بووه، لیته دا جارێکی تر یسه ده گه ر پینه وه سه ره هاوشپوه کردنی نیوان سه مه تی کرده و سه مه ته زیندووه کان، یا له نیوان سه مه تی کرده و سه ره جه م سه مه ته کانی تر، چونکه پارسۆنزا له شیکردنه وه کانیدا پشت به سبرنتیکا ده به ستیت که

زانستی سه مه ته کانه. ئه وه ش مانای وایه هه مو سه مه تیکی له لایه ن ئه و سه مه ته لاهه کییه وه ناراسته ده کرت و ده جو لینریت که له لایه نی زانیارییه وه به هیزتره، به لām له لایه نی وزه وه لاوازتره. به و پییه ش، ئیسه ده توانین موته راتب له سه مه ته لاهه کییه کان دروست بکه یه ن، ئه و سه مه تانه ی نزمترن له لایه نی وزه وه، به لām له لایه نی زانیارییه وه به هیزترن.

پارسۆنزا تا وه کو ئه و مه سه له به مان بۆ روون بکاته وه، نمونه ی جلشۆری کاره باییمان بۆ دینیته وه، جلشۆری کاره بایی نامیری کۆنترۆل کردنی کاتی تیدایه و پره له زانیاری دارپژراو، به لām به به راورد له گه ل به شه کانی تری جلشۆر، وزه به کی کاره بایی زۆر که م به کار دینیت.

بۆیه سه مه ته لاهه کییه نزمه کان له سایه ی سه مه تی گشتییه وه پال به و وزه وه ده نین و سه مه ته لاهه کییه بالاکانیسه جارێکی تر زانیاری بۆ خواره وه ده نین. به و جۆره ئیسه ده توانین سه مه ته لاهه کییه جیا جیاکان به شپوه یه ک ریکبخه یه نه وا و جیاواز بیت له و نه خشه یه ی رابردو و بۆیه ئه و نه خشه یه ده کیشین:

سه مه تی گشتی کرده	سه مه تی کۆمه لایه تی
سه مه تی کولتوری	زانیاری زۆر
سه مه تی کۆمه لایه تی	زانیاری زۆر
سه مه تی شه خسی	وزه ی زۆر
سه مه تی نۆرگانی	وزه ی زۆر
	سه مه تی نا بووری

نه خشه ی ته رتیبی سبرنتیکی

ئه و شپوه ته رتیبیکردنه ی سه مه ته کان، جگه له و گریمانه ی ده لیت سه مه ته کان رووه و ئه وه ده چن له حاله تی هاوسه نگی دابن، له کۆتاییدا رینگامان پینه ده ن له واقیع نزیک بکه وینه وه و به شپوه یه کی کاریگه ر ریکی بخه یه ن. ئیستا ده توانین ئه و سیسته مه ی دۆسیه کان به کار بپین، ده توانین قسه له باره ی میکانیزمی هۆکاریتیش بکه یه ن: یه که م، له بیرۆکه ی خولی هاوسه نگی زینده داریدا که تییدا گۆرانکاری به سه ره هه ره سه مه تیکی لاهه کییدا بیت،

کار له سه رجهم سه مته کانی تریش ده کات، نه وهش کاردانه وهی پیچه وانهی لیده که ویتته وه سهر نهو سه مته بریتیه له هه و لدان بو سهر له نوئ گه رانه وه بو حاله تی نه سلی.

دو وه: له میکانیزمی ته غزیه ی وه رگرتنه وه ی زانیارییه کاند، چونکه نهو سه مته لاوه کییه ده لئه مه ندانه له رووی زانیارییه وه، نهو زانیارییه به شیوه یه کی هه لئژارده یی به کار دین تا وه کو کونترۆلی سه مته نزمه کان بکه ن. له گه ل نه وه شدا، من سه مته کانی پارسۆزم به هه موو ئالۆزییه کانیانه وه نمایش نه کردوه، نهو سه مته لاوه کییه نه ی که به کورتی ئاماژه م بو کردن، زۆر وردترن له نیو کاره کانی نه ودا، جگه له وهی لایه نی تری تیور هیه که باس م لئ نه کردوه.

راقه کاری فرمانگه راییه بونیادییه کان گۆران و مؤدبۆن

له نمونه کانی داها توودا زاراوه ی «راقه کردن» به شیوه یه کی فراوان به کار دینم، دواتریش نه وه ده رده که ویت که توانای پارسۆز له سهر راقه کردن، نه وه کو وه سف مه سه له ی سه ره کییه که جیگای ره خنه یه. پارسۆز تیوریک پیشکش ده کات له باره ی گۆرانی کۆمه لایه تی، نه و جار ه یان به هاو شیوه یی له گه ل بوونه وه ری زیندوو ده ست پیده کات، له شیوازی دابه شیوونی خانه و زۆر بوونی. پارسۆز پییوایه ده شیت به هه مان شیوه ش بپروانریتته پیششه چوونی کۆمه لگای مرۆقشایه تی. ده شیت وا ته ماشای کۆمه لگا ساده کان بکه یین که خانه ی سه ره تایین و ده بنه چوار سه مته لاوه کی سه مته گشتی، هیدی هیدی دابه ش ده بن و.. تاد. نهو کاره به سی قوناغدا تیپه ر ده بیت: جیاکاری، به وهی سه مته لاوه کی نوئ له سایه ی دانانی ته رتیبیکی تازه بو خۆی، له سه مته نه سلییه که جیا ده کاته وه، دواتر نهو ته رتیبه تازه یه به قوناغی گونجاندندا ده روات و نوئییه کان له خۆیه وه ده گرت. له کۆتاییدا، سه مته یک بو به ها که سه مته لاوه کی نوئ له باوه ش ده گرت.

له و باره یه وه پارسۆز نمونه یه ک دینیتته وه، نه ویش گۆرانی کۆمه لگا کشتوکالییه کانه بو کۆمه لگای پیشه سازی. نهو کاره وا ده خوازیت سه مته ئابووری له سه مته پیگه یاندنی کۆمه لایه تی دابیریت.

له کاتیکدا خیزان له کۆمه لگای بهر له پیشه سازی دابه شکرده بو، نه وه کرده ی پیشه سازی کاری دابیراند و بر دییه نیو کارگه و نووسینگه کان، که چی خیزان هه ر له نیو مالدا مایه وه. بو نه وه ی نهو دابیرانه ش سه ره که وتوو بیت، پارسۆز پیتی وایه ده بیت نهو کاره خاوه نی توانایه کی زیاتری خۆ گونجاندنی هه بیت، بو یه کار کردن له یه که پیشه سازییه کان عه قلانیتر و به ره همدارتر بو، له و لاشه وه خیزان به توانایه کی زیاتره وه کاری پیگه یاندنی کۆمه لایه تی نه نجام ده دات، دوا ی نه وه ی فرمانه ئابوورییه کانی لئیه رگیرایه وه، به لام کرده ی ئاویتته بوون گریمانی جمکی نیوان هه ردوو سه مته لاوه کی ده کات (وه کو سه مته نهو یاسایانه ی رتیگا نادات نافرته و مندال هه ندیک کاری دیاریکراو نه نجام بده ن) پیویستی به ئافرته کردنی سیسته میکی هه ره می نوئ هه یه بو کونترۆلی ئابووری، چونکه باوک نهو رۆله نایینیت که له سه رده می کۆمه لگای کشتوکالییدا ده بیینی. ده بیت هه ردوو سه مته لاوه کی له گه ل سه مته سیاسی و پیوه ندییه کۆمه لگه راییه کان یه کتری ته و او بکه ن، له کۆتاییشدا ده بیت سه مته به ها ش پیششه بچیت تا رۆلی تر بخاته نیو خۆی که په یه وستن به شونینگه ی نوئ، وه کو نهو رۆله تازه یه ی باوک که هه ندیک له ده سه لاته کانی وه رگرتوته وه، یا رۆلی به رتیه به ری کارگه کان و... تاد.

نمونه یه کی تر هه یه، پارسۆز له وتاریکیدا باسی لئیه ده کا که له باره ی لاوانی نه مریکا و کولتوو ره لاوه کییه کانیانه و له سالی ۱۹۶۴ نووسیویه تی. پارسۆز پییوایه سه ده ی بیست زه مه نی گۆرانکارییه میژووییه دیاره کانه و کۆمه لیک هۆکار هه یه وا له لاوان ده کات به تابه تی دو چاری فشاریکی زۆر بین به هۆی نهو گۆرانکارییه نه وه و وا ته ماشای نهو گۆرانکارییه نه ش ده کات گوایه گوزارشته له حاله تی ونبوون، وانا حاله تیک تییدا به هاو پیوه ره کان شله ژاو و بیمانان. سه ره تا به شته کولتوو رییه کان ده ست به راقه کردن ده کات. یه کی که له جیا وازییه کانی سه مته به های نه مریکی نه وه یه جه خت ده کاته سه ره به های سه ره که وتن و ده سه که وتی تاک، جیا وازییه که لیره دا نه وه یه هه و لدان بو به دیه یانی نهو به هایه، ده بیتته هۆی په له کردن له ته مایزی بونیادی به شیوه یه ک کۆمه لگا خیراتر دو چاری ئالۆزی

دیت و جوڑی نرمی به هاکان کۆن ده بن. له هه مان کاتیشدا، زیاتر ئالۆزبوونی کۆمه لگا مانای وایه ده بیت له ڕیتگای پسیۆزی و هاریکارییه وه سنووری ده سکه وته کانی تاک ته سکت بکریته وه.

کۆمه لیک ڕینگا هه یه ئه و کاره وا له قۆناغی لاویتی ده کات بیته قۆناغی پڕ له ئیشکالییه ت. ڕاهیتان و فیروبوون کاتیکی زیاتریان گهره که، بۆیه لاوان بۆ ماوه یه کی زۆرتر پشت به خیزان ده به ستن، ئه وه له کاتیکی ده بوايه ئه وان بچوونايه ته قۆناغی پیاوه تی.

زۆربوونی تاییه تمه ندی خیزانی نه وه وی دابراندوه و وای له مندا له بچووه که کان کردوه زیاتر پشتی پڕ به ستن، ئه وه ش ئه و کاته کیشه ده نیته وه که گهره کیانه خیزان جیبیلن. جگه له وه ش پیه ونه دییه کانی تریش به هۆی ئالۆزی پیه ونه دییه کۆمه لایه تییه کان لاوازیوون، ئه وه ش بووه هۆی گۆڕینی ره فتاری جنسی، به شیوه یه ک جیاوازی له نیوان ره فتاری نوێ و ره فتاری کۆن به روونتر ده رکه وت.

ڕۆشنییرییه لاوه کییه کانی لاوان له و سیاقه دا به یه کجار فرمانی پیشکه وتووخواز و تیکشکینه ری هه یه، له لایه که وه ده شیت ڕۆشنییرییه کی هه لگه ڕاوه بیت و به ها ته قلیدییه کان و سه متی ناوه ندی به هاکان ره ت بکاته وه، به بچ ئه وه ی ئه لته رناتیقیک بخاته ڕوو، هه روه ها ده شیت ئامرازی پیشقه چوونی سه متی ته قلیدی به هاکان بیت و نوێیان بکاته وه و به های نوێش دا به زینیت، له و کاته شدا که تاک له خیزانه کی ده بپریت، ده توانیت یارمه تی کۆمه لایه تییه کیانه ی پیشکه ش بکات، به بچ ئه وه ی ناچار بیت خیزانیکی تاییه ت به خۆی دا به زینیت. زۆرینه ی ڕۆشنییرییه لاوه کییه کانی لاوان ئه و دوو لایه نه له خۆه ده گرن که له ناوه وه دا توێ مملانییان تیدایه. به و شیوه یه ش گۆران و مملانی وا ڕاقه ده کات، گوایه گونجاندنیک پيشقه چوونی به رده وامی جوړه ها سه متی لاوه کییه له گه ل یه کتریدا.

ئه و شیکردنه وه یه، ئه و شله ژانه ی ئیستا ی جیهانی نوێش له خۆیه وه ده گریته: ئه وه جیهانیکیه مرۆف مه حکووم کراوه له کۆمه لگای گه وره تر و گه وره تر دا بژییت و به رده وام به کرده ی خۆ جیاکردنه وه دا

تیپه ڕیت و به شیوه یه کی عه قلا نیش ره فتار بکات، هه یچ شتیکی ناراسته ی ناکات ته نیا به ها و پیه وه گشتییه کان نه بیت.

چهند درزیک له تیۆره گهره که

گوتم پارسۆنز شیوه ی گشتگیرتر و وردتری بۆ تیۆری کرده پیشقه برد و هه ستیکی وا هه یه که تیۆره کانی تر ته نیا به ش به شی سه متی تیۆره کیه ی ئه ون. ئه وه ی ئیستا ده مه ویت به دوایدا بچم، ئه و درز و که لینه گه ورانه یه که سه ره له ده دن، کاتیکی ئه و دابه شبوونه دیته دی. تاوه کو کاتی مردنی، سێ هیلێ سه ره کی هه بوو بۆ ره خنه گرتن له تیۆره کیه ی، زۆر له ره خنه گران کیشه ی تیۆره کیه یان له رووی دارشتنی لۆژیکییه وه جیا کرده وه له گه ل ئه و کیشانه ی تاییه ت بوون به ناوه ڕۆکی تیۆره کیه ی.

که چی من وای نابینم ئه و جیاکردنه وه یه به سوود بیت، چونکه بوونی کیشه ی لۆژیکی له ڕاقه کردنی تیۆریدا، مانای وایه هه لیه ک هه یه له تینگه یشتنی ئه و تیۆره کاتیکی ڕاقه ده کریته. هه ندیک ره خنه ی تریش هه ن زۆر دووباره ده کرینه وه، گوایه تیۆره که ناتوانیت گریمانه ی وا له باره ی واقیعی کۆمه لایه تی به ره م بینیت توانای تاقیکردنه وه یان هه بیت، ئه وه ش ره خنه یه که ده شیت راست بیت. له گه ل ئه وه شدا وه کو گوتم، یه ک تاکه پیه و نه یه بۆ حوکمدان له سه ر هه یچ تیۆریکی. له حاله تی سۆسیۆلۆژیستا، ئالۆزی دیارده ی کۆمه لایه تی و له توانا نه بوونی تاقیکردنه وه له سه ری، واده کات دانانی گریمانه یه ک که توانای ئه وه ی هه بیت تاقی بکریته وه، مه سه له یه کی دوور ده سته بیت. بۆیه لیره دا جه خت ده که مه سه ر لایه نی دا هیتان له تیۆره که، ئه ویش ئه و لایه نه یه که په یوه سته به پیه وانه یی له گه ل سه متی ئۆرگانیدا، هه روه ها به گشتیکردنی له کرده وه (که سه کان) بۆ سه مت (کۆمه لگا) ئه وه جگه له هه یزی ڕاقه کردنی تیۆره که.

سەرچاوه:

النظرية الاجتماعية من پارسونز الی هابرماس، ايان کرب، ترجمه: د. محمد حسين غلوم، الكويت، ۱۹۹۹.